

جستاری بر تمهیدات سلبی و ایجابی تخلفات و جرائم کارکنان ناجا با تکیه بر الگوی مفهومی صیانتی

خدابخش کتولی نژاد^۱، غلامعلی اورنگیان^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۲۰

از صفحه ۹۵ تا ۱۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۲۸

چکیده

نگرش واقع بینانه ایجاب می‌کند به موضوع سالم‌سازی فردی و جمعی که ضرورت و اهمیت والایی دارد، توجه بیشتری نموده و این امر نهادینه گردد. لذا برای محقق شدن این هدف، علاوه بر بکارگیری روش‌های صحیح مدیریتی متناسب با موضوع کاری، پرداختن به روش‌های علمی و پیشگیرانه مربوطه در مدیریت منابع انسانی و نیز حفظ و صیانت کارکنان از خطاهای احتمالی و تهدیدات و آسیب‌های مبتلا به شغلی از گام‌های اصلی و اولویت‌دار می‌باشد پیشگیری، مؤثرترین و بهترین راه مبارزه با تخلفات و جرائم و دیگر ناهنجاری‌های اجتماعی است و همه عقلاء و اندیشمندان جرم‌شناسی بر این موضوع اتفاق نظر دارند اما در عمل و شیوه اجرا این اتفاق نظر وجود ندارد و دیدگاه‌های مختلف و احیاناً متضادی در این مقوله ابراز شده است همین امر موجب شده که نظریه‌ها و ایده‌های پیشگیرانه سلبی و ایجابی که مطرح گردیده یا می‌شود نتواند به نحو مطلوبی به منصفه ظهور برسد. یکی از مهمترین دلایل آن عدم توجه به الگوسازی در این حوزه است که از آن به عنوان معماری دانش یاد کرده‌اند. در این پژوهش با توجه به اهمیت حیثیت ناجا در افکار عمومی، اهمیت نیروی انسانی و تبعات منفی مضاعف تخلفات و جرائم ناجا و کارکنان آن در بخشهای مختلف، اقدامات صیانتی در دو حوزه سلبی و ایجابی برای پیشگیری از وقوع تخلفات و جرائم در ناجا ارائه می‌گردد.

واژگان کلیدی

پیشگیری ایجابی، پیشگیری سلبی، تخلفات، صیانت، پیشگیری

۱. دکترای امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی. رایانامه: kkatoly@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی (نویسنده مسئول). رایانامه: Mobin341341@gmail.com

۱. مقدمه

پیشگیری در لغت به معنای جلوگیری، دفع و جلوی بیماری را گرفتن است. پیشگیری از جرم طبق تعریف "لایحه پیشگیری از وقوع جرم"، "پیش بینی، شناسایی، ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامهای لازم برای از بین بردن یا کاهش آن" است. در طول قرون متمادی، تدابیر و اقدامات حفظ حقوق فردی و اجتماعی و تأمین امنیت همه جانبه افراد، توجه دانشمندان علوم مختلف و سیاستمداران را به خود معطوف کرده است.

اقدام کاربردی کردن دستاوردهای جرم‌شناسی در پیشگیری با نگاه سلبی و ایجابی از تخلفات و جرائم، طراحی الگوی سنجش ظرفیت جنایی در ناجا، ارائه راهکارهای اجرایی اصلاحی متناسب با تخلفات و جرائم، آسیب شناسی و تبیین زمینه‌ها و شناسایی فرصتهای ارتکاب تخلف و جرم، تعیین نقشه جنایی و جغرافیای تخلف و جرم و در نتیجه کاهش تخلفات و جرائم در سطوح ناجا، ضرورت طراحی یک الگوی مفهومی را برای پیشگیری از تخلفات و جرائم ایجاب می‌کند.

با نگاهی اجمالی به ساختارهای بخشهای ناجا و وجود چند رکن از جمله فرماندهی، بازرسی، حفا و عس، که همگی به نوعی با موضوع پیشگیری از وقوع تخلف و جرم مرتبط هستند و یکی از فلسفه‌های وجودی آنها نیز توجیه این امر است، این سؤال به ذهن متصور می‌شود که به‌رغم این ساختار فعلی و وقوع تخلفات و جرائم در ناجا، راهکار اساسی و بنیادی به منظور سیاستگذاری صحیح، واقعی، متناسب و قابل سنجش در پیشگیری از وقوع تخلف و جرم در ناجا چیست.

به نظر می‌رسد امکان ارتکاب رفتار مجرمانه در کارکنان و در مقابل، امکان دور کردن آنها از رفتار مجرمانه و کجرفتاری وجود دارد. با توجه به پیچیده بودن پدیده مجرمانه به صورت کلی و شرایط خاص و ویژه ناجا با ارائه راهکارهای پیشگیرانه سلبی و ایجابی می‌توان به نتایج مطلوبی در این حوزه رسید. در این پژوهش پس از تبیین مفهوم جرم، پیشگیری، الگو و ضرورت الگوسازی به ترسیم الگوی مفهومی پیشنهادی و در نهایت نتیجه‌گیری پرداخته می‌شود.

تاکنون تحقیقات مختلفی در قالب پایان‌نامه‌های دانشجویی و طرحهای تحقیقاتی درباره عوامل سازمانی و اجتماعی تخلفات و جرائم کارکنان و هم‌چنین در زمینه الگوهای پیشگیری و کنترل جرائم انجام شده است، با این حال تحقیقات، موردی و پراکنده بوده و تاکنون تحقیق منسجمی درباره تدوین الگوی مفهومی پیشگیری از وقوع تخلفات و جرائم در ناجا انجام نشده است که این تحقیق چنین هدفی را در نظر دارد. در تدابیر پیشگیرانه مورد مطالعه بدون اینکه نگاه جامعی نسبت به تمام تخلفات و جرائم باشد، هر یک تنها از بعدی خاص به تدابیر پیشگیرنده نظر کرده‌اند به گونه‌ای که برخی بر تدابیر کیفری، برخی بر تدابیر وضعی و نوعی دیگر نیز بر

تدابیر اجتماعی متمرکز شده‌اند. البته برخی نگاه‌ها به منابع درون سازمانی و برخی دیگر بر منابع برون سازمانی معطوف بوده است. در روشهای عملی نیز به منظور پرهیز از نگاه‌های شخصی به موضوع و وحدت روشهای حاکم نیازمند مطالعه از جهت میزان اثر بخشی و مطابقت با مبانی علمی و نظری است. در این تحقیق، ضمن تشریح و تبیین اقدامات سلبی و ایجابی در حوزه پیشگیری تدوین الگوی مفهومی پیشگیرانه منسجم و یکپارچه در دو بعد کیفری و غیر کیفری و هر یک به نوبه در سطوح مختلف خود مدنظر خواهد بود تا از این طریق بتوان با ترکیب این تدابیر به الگویی مفهومی عملیاتی در جهت پیشگیری از تخلفات و جرائم مورد نظر دست یافت.

۲. سوالات پژوهش

۱-۲. سؤال اصلی

- الگوی مفهومی پیشگیری سلبی و ایجابی از وقوع تخلفات و جرائم کارکنان در ناجا چیست؟

۲-۲. سوالات فرعی

- عوامل کاربردی مؤثر در پیشگیرانه کیفری در ناجا چیست؟
- عوامل کاربردی مؤثر در پیشگیرانه اجتماعی در ناجا چیست؟
- عوامل کاربردی مؤثر در پیشگیرانه وضعی در ناجا چیست؟
- عوامل کاربردی مؤثر در پیشگیرانه ساختاری و سازمانی در ناجا چیست؟

۳. مبانی نظری پژوهش

۱-۳. تعاریف و اصطلاحات

۱-۱-۳. تعریف لغوی و اصطلاحی جرم

در لغتنامه دهخدا جرم با گناه، خطا، ذنب، تعدی، ناشایست، بزه عصیان، اثم، مأثم، معصیت، جناح و جریمه مترادف در نظر گرفته شده است. در ادامه، این واژه به عنوان اصطلاحی حقوقی به این شرح تعریف شده است: از مجموع قوانین جزایی و قانون اساسی چنین استنباط می‌شود که جرم، عملی مثبت یا منفی است که قانون آن را منع کرده و برای ارتکاب آن مجازاتی مقرر شده هرگاه مرتکب به قصد آن را انجام داده باشد (دهخدا، ۱۳۷۷). برابر ماده ۲ ق. م. ا مصوب سال ۱۳۹۲، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل است که قانون برای آن مجازات تعیین کرده باشد.

۲-۱-۳. پیشگیری از جرم

منظور از پیشگیری، معنای گسترده آن است و به هرگونه فعالیت یا ترک فعالیت اطلاق

می‌شود که برای محدود کردن امکان پیش آمدن جرم از راه غیرممکن یا دشوار ساختن و کم کردن احتمال وقوع یا تکرار آن، قابل ارائه است. مقصود از جرم هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعلی است که بنابر قوانین جمهوری اسلامی ایران و فتوای معتبر مراجع عظام بویژه مقام معظم رهبری (در موارد مربوط به خود بنا بر اصل ۱۶۷ قانون اساسی و تفسیر شورای محترم نگهبان از آن) امکان اعمال کیفر دارد و برابر مفهوم کلی، مجموعه اقدامات و تدابیری است که قبل از وقوع جرم به دلیل کاهش زمینه‌های ارتکاب جرم و محدود کردن موقعیت‌های مجرمانه صورت می‌گیرد.

۳-۱-۳. تخلف انضباطی

انجام دادن هر عمل یا ترک فعلی که بر خلاف مقررات و دستور و نظم و ترتیب و شئون جامعه نیروهای مسلح باشد، تخلف نامیده می‌شود. تخلفاتی که تنبیه آن در اختیار فرماندهان رؤسا و مدیران گذاشته شده است، تخلفات انضباطی است و در غیر این صورت جرم تلقی می‌شود (ماده ۱۱۰ آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران).

۳-۱-۴. صیانت

به معنای حفظ کردن، نگاه داشتن و نگاهداری است (لغت نامه دهخدا) و به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که هدف آن حفظ سرمایه‌های انسانی سازمان با تقویت عنصر بازدارندگی درونی از طریق ترویج فرهنگ صحت عمل، ارشاد و آگاهسازی است. در جای دیگر صیانت به مجموعه اقدامات، سیاستها و تدابیری اطلاق می‌شود که به منظور حفظ و نگهداری سازمان و مجموعه منابع انسانی آن در برابر تهدیدها و آسیب‌پذیریها صورت می‌پذیرد (جزوه آگاهسازی بازرسی کل، ۱۳۹۷).

۳-۱-۵. تعریف الگو

در تعریف الگو، مطالب زیادی ارائه شده است که می‌توان به دو دسته اصلی آنها اشاره کرد: در تعریف اول، الگو به معنای نمونه و یا شبیه است و الگوسازی به معنی شبیه‌سازی است؛ مانند الگوسازی در معماری و اما در تعریف دوم و از دیدی دیگر در عرصه‌های علوم انسانی همچون معرفت‌شناسی و جامعه‌شناسی از الگو به معنای دستگاه اندیشه یاد می‌شود و الگوسازی به معنای طراحی دستگاهی برای اندیشیدن یا گونه‌ای از اندیشیدن است؛ به عبارتی الگو در ساده‌ترین تعریف، دستگاهی است که بیانگر چگونگی فرایند تعامل پدیده‌ها، مفاهیم، مصداقها و موضوعات است؛ با این رویکرد می‌توان از الگوسازی به معماری دانش یاد کرد (نقره کار، ۱۳۸۹). با در اختیار داشتن چنین دستگاهی، می‌توان براحتی اجزا یا کل مجموعه را به نقد

کشید یا محتوای دیگری به آن داد و خروجی متناسب با همان را دریافت کرد؛ چیزی شبیه به نرم افزار رایانه‌ای که متناسب با داده‌های ورودی به ما خروجی می‌دهد. الگو ممکن است فیزیکی، غیرفیزیکی، انتزاعی، بشری، ریاضی، کاربردی و... باشد. "الگوسازی" فرایند طراحی الگو و چگونگی کار آن "الگوسازی" و فرایند پر کردن محتوای "داده پرداز" نام دارد.

۲-۳. گونه‌شناسی پیشگیری از تخلفات و جرائم کارکنان

۱-۲-۳. مفهوم‌شناسی پیشگیری از دیدگاه اندیشمندان

سن استاد دانشگاه در شهر ماری فرانسه اعتقاد دارد پیشگیری مجموعه اقدامهایی است که بجز اقدامات کیفری، هدف غایی آن منحصرأ و یا به صورت جزئی، محدود کردن دامنه ارتکاب جرم، غیرممکن کردن، مشکل و کم کردن احتمال وقوع جرم است (بیات، همکاران، ۱۳۸۷). نجفی ابرندآبادی پیشگیری از جرم را ساز و کار تأمین امنیت در جامعه می‌داند و راهبرد پیشگیری را کاهش میزان بزهکاری در جامعه می‌داند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱). صوفی و دهقان پیشگیری از جرم را مجموعه تدابیری تعریف کرده‌اند که به روش علمی باعث کاهش بزهکاری، خشونت، نا امنی از طریق مشخص و حل کردن عوامل ایجاد کننده این مشکلات بشود. در این تعریف شناسایی و کشف و همچنین مسئله‌یابی به روش علمی از نکات برجسته است (صوفی، دهقان، ۱۳۸۸). احدی پیشگیری را یکی از ابزارهای مؤثر در مبارزه با بزهکاری می‌داند که با هدف تضمین آزادیها، اجرای عدالت، اصلاح و درمان بزهکاران و در صورت ضرورت سرکوب بزهکاران است (احدی، ۱۳۸۸). یک تعبیر از پیشگیری از تخلف و جرم، که می‌توان آن را تعبیر گسترده‌ای نیز دانست، تمام اقدامات قهرآمیز و غیر قهرآمیز است که با دو هدف پیشگیری خاص در جهت جلوگیری از تکرار جرم توسط شخص مرتکب و پیشگیری عام شامل بازدارندگی از طریق تهدید انجام می‌شود (میرخلیلی، ۱۳۸۸). معظمی پیشگیری را طیف وسیعی از تدابیر کیفری و غیرکیفری می‌داند که در جهت خنثی کردن عوامل ارتکاب جرم و کاهش بزهکاری صورت می‌گیرد؛ اعم از واکنشهای جامعه علیه جرم از قبیل مجازات، اقدامات تأمینی و تربیتی، جبران زیانهای بزه دیده، بازپروری مجرمان و همچنین کنشهای اجتماعی که قبل از وقوع جرائم به منظور خنثی سازی عوامل جرمزای خانگی، فردی و محیطی انجام می‌شود (معظمی، ۱۳۸۶). طبق نظریه کلاسیک، تعریف پیشگیری از جرم بر این مبتنی است که هدف مجازات تنها پیشگیری و بازدارندگی است و لذا شدت مجازات به آن چیزی محدود می‌شود که برای پیشگیری و بازدارندگی از جرم لازم است. هدف سامانه قانونگذاری خوب، چیزی جز پیشگیری از جرم نیست (زهروی، ۱۳۹۳). ماده ۱ لایحه پیشگیری از جرم نیز تعریف نسبتاً جامعی از پیشگیری از

جرم ارائه کرده است: "پیش بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از بین بردن یا کاهش آن، پیشگیری از جرم است" (نوروزی، همکاران، ۱۳۹۲).

۲-۲-۲. انواع پیشگیری از جرم

پیشگیری از تخلف و جرم به حوزه‌ای از سیاست‌هایی مربوط می‌شود که به وسیله افراد، اجتماعات، نهادهای غیردولتی و تمامی سطوح دولت به کار گرفته می‌شود تا عوامل مختلف اجتماعی و محیطی را هدف قرار دهند که احتمال وقوع تخلفات و جرائم را افزایش می‌دهد. رویکردهای مختلفی نسبت به پیشگیری از تخلف و جرم وجود دارد. این رویکردهای مختلف در زمینه تمرکز بر موارد مختلف، نظریات پشت آنها و اقداماتی که انجام می‌دهند با یکدیگر متفاوت است (زهروی، ۱۳۹۳).

- پیشگیری کیفری و غیرکیفری

یکی دیگر از کلی‌ترین و اساسی‌ترین تقسیم‌بندی‌های الگوهای پیشگیری، تقسیم آن به پیشگیری کیفری و غیرکیفری است. (دادبان، آقای، ۱۳۸۸) که تعاریف هر یک به این شرح است: پیشگیری کیفری: در دیدگاه‌های مقابل با جرم دو نوع واکنش وجود دارد: یکی مقابله یا پیشگیری کیفری است؛ یعنی شدت عمل کیفری یا افزایش مجازات‌ها و به عبارت دیگر افزایش هزینه کیفری تخلف و جرم است. این رویکرد از زمان تشکیل اجتماعات بشری تا امروز حول محور این توجیه چرخیده است که کیفر باید موجب تنبیه و بازدارندگی مجرم و تنبیه بزهکاران بالقوه شود. امروزه پیشگیری کیفری در جرم‌شناسی حول محوریت فرد قرار دارد و از دیدگاه تأدیبی و اخلاقی با پدیده تخلف و جرم برخورد می‌کند؛ اما در گذشته و در دوران اولیه، که می‌توان آن را دوره انتقام دسته جمعی و شخصی در افراد دانست، هدف از اعمال مجازات و کیفر، بیشتر جنبه انتقامی داشت؛ با این حال جنبه پیشگیری نیز از نظرها دور نبوده است؛ زیرا انتقام گیرندگان، جلوگیری از تکرار چنین وقایعی را در مورد خود و یا افراد قبیله‌شان مد نظر داشتند (نجفی توانا، ۱۳۸۴). درباره ارائه تعریف از پیشگیری کیفری می‌توان بیان کرد که پیشگیری کیفری، مجموعه تدابیر و اقداماتی است که هدف آن کاهش جرم و بزه، ترس و ارعاب در مجرمان برای عدم تکرار جرم‌های بعدی، جلوگیری از مجرم شدن مجرمان بالقوه، تأدیب افراد جامعه بویژه مجرمان با هدف افزایش نظم و امنیت عمومی و فردی کاهش انگیزه‌ها و فرصت‌های مجرمانه در افراد جامعه، دفاع از حقوق قربانیان جرم در چارچوب قانون است. این نوع از پیشگیری، گرچه به تنهایی پاسخگوی نیازهای اجتماعی و امنیتی جامعه نیست با ادغام زمینه‌های پیشگیرانه غیرکیفری از تخلف و جرم و استفاده از هر دو عناصر در کنار هم می‌تواند عامل مهمی در زمینه کاهش جرم در اجتماع را فراهم سازد (بیات، شرافتی‌پور و عبدی، ۱۳۸۷).

پیشگیری کیفری، که بر مبنای ارائه تعریفی عام از پیشگیری می تواند یکی از انواع پیشگیری به شمار آید از طریق وضع کیفر و ویژگیهای ارعابی و بازدارنده آن می کوشد تا از یک سو نسبت به مجرم، امکان تکرار تخلف و جرم را از بین ببرد و از سوی دیگر با تأکید بر ویژگیهای ارعابی کیفر، انگیزه مجرمان احتمالی را برای ارتکاب تخلف و جرم کاهش دهد. بازدارندگی یکی از مفاهیم اساسی در این نوع از پیشگیری است؛ به این معنا که مجازاتها باید به گونه‌ای وضع شود که مانع ارتکاب دوباره جرم شود. گذشته از مفاهیم کلیدی مجازات و بازدارندگی، فوریت و سرعت شناسایی، تعقیب و دستگیری نیز از اهمیت بسیاری در پیشگیری کیفری برخوردار است. در واقع به مانند پیشگیری موقعیت‌مدار در اینجا نیز فرض اصلی بر حسابگر بودن مجرم است؛ بنابراین تعقیب و مجازات باید به گونه ای باشد که مجرم حسابگر را به این نتیجه برساند که منافع ارتکاب تخلف و جرم به دلیل شدت، دقت و سرعت واکنش کیفری از خطر بسیار زیادی برخوردار است (وروایی و محبی، ۱۳۹۴).

جنبه دیگر این نوع از پیشگیری، "پیشگیر خاص" است. اثری که مجازات در بازدارندگی مجرم از دست زدن دوباره به اعمال جرم دارد، پیشگیری خاص نامیده می‌شود. در این نوع از پیشگیری از تخلفات و جرائم سعی می‌شود با تحمیل مجازات بر مجرم و تنبیه او رنج و سختی مجازات از ارتکاب دوباره همان جرم یا جرائم دیگر پرهیز کند. بنابراین جلوگیری از ارتکاب جرم و ترس در کسانی که قبلاً مرتکب جرم شده‌اند، مهمترین هدف در پیشگیری خاص است. در تحقق پیشگیری باید کوشش کرد تا مجرم، چه از طریق تهدید و چه از طریق اصلاح بازدارندگی و بازسازی اجتماعی دیگر مرتکب جرم جدید نشود. بنابراین نقش فایده‌گرا و پیشگیرانه کیفر می‌تواند جنبه سه‌گانه به خود گیرد: عبرت آموزی، انطباق‌پذیری دوباره اجتماعی یا طرد مجرم. سرانجام درباره پیشگیری کیفری باید بیان کرد که در هیچ جامعه‌ای حذف حقوق کیفری قابل تصور نیست؛ چرا که در آرمانی‌ترین جامعه باز نقض ارزشها صورت خواهد گرفت. بنابراین همواره نیاز به تعیین ارزشهای مورد توجه جامعه و ایجاد ضمانت اجرایی مناسب آن وجود دارد. در مجموع از نظر اهمیت، پیشگیری کیفری از پیشگیری غیرکیفری متأخر است؛ زیرا کیفر همواره تنها ضمانت اجرایی پیشگیری از جرم بوده است (وروایی و محبی، ۱۳۹۴).

پیشگیری غیرکیفری: در مقابل پیشگیری کیفری، پیشگیری غیرکیفری مطرح است که مجموعه شیوه‌هایی در خارج از نظام کیفری است که برای جلوگیری از وقوع بزه در جامعه به کار گرفته می‌شود. این مجموعه تدابیر و اقدامات غیرکیفری پیش از وقوع جرم با مداخله و اصلاح محیط‌های جرمزا و افرادی صورت می‌گیرد که مستعد ارتکاب بزه هستند. در این زمینه

ریمون گسن تأیید می‌کند که سامانه‌های گوناگون کنترل غیرکیفری نقشی متغیر اما مسلم در زمینه پیشگیری از تبهکاری و تکرار جرم دارند. این شاخه از پیشگیری به پیشگیری وضعیت مدار و پیشگیری اجتماعی تقسیم می‌شود (زرگری، ۱۳۹۰).

- پیشگیری وضعی (وضعیت‌مدار)

پیشگیری وضعی از جرم یکی از راهکارهای نوین پیشگیرنده از تخلف و جرم است که در مقابل دیگر راهکارهای پیشگیری از جرم از جمله پیشگیری اجتماعی از جرم از سال ۱۹۷۰ و به طور ویژه در انگلستان مطرح شد. اقدامات وضعی از تخلف و جرم ناظر به اوضاع و احوال و شرایطی است که مجرم را در آستان ارتکاب جرم قرار می‌دهد؛ اوضاع و احوالی که در جرم‌شناسی وضعیت‌های ما قبل بزهکاری یا پیش جنایی نام دارد و فرایند گذار اندیشه جنایی به عمل جنایی را تحریک و تشدید، و به طور خلاصه نقش عمده‌ای در به تحقق پیوستن عمل مجرمانه ایفا می‌کند (نجفی ابرنآبادی، ۱۳۸۳).

پیشگیری وضعی بر این اندیشه استوار است که علل گذر از اندیشه به عمل جنایی نه تنها انگیزه مرتکب، بلکه ویژگی‌های وضعی - موقعیتی مشرف بر زمان و لحظه ارتکاب تخلف و جرم یعنی شرایط پیش جنایی (ما قبل بزهکاری) است (دهنوی، ۱۳۹۲).

در مجموع باید گفت که پیشگیری وضعی بر تجزیه و تحلیل راهبردی از منطقه معین برای شناسایی و تعیین فرصت‌های ارتکاب جرم و اشخاص و وضعیت‌های در معرض خطر و به دنبال تغییر شرایط جرم‌زا از طریق حمایت بهبود یافته از آماج جرم (اشخاص یا اموال) مبتنی است. هدف این نوع پیشگیری، اعمال ساختارهای پیشگیری مبتنی بر جامعه برای کاهش جرم و بی‌نزاکتی است. پیشگیری وضعی پایدار، مستلزم تهیه فهرست مسئولیت و توانایی ساکنان محلی به منظور مراقبت از امنیت عمومی در جامعه است (چالوم و آل، ۲۰۰۱). این نوع از پیشگیری، روش‌های مختلفی برای مقابله با جرم دارد که کاملترین آن دسته‌بندی معروف کلارک است.

- پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی از تخلف و جرم مستلزم قبول این واقعیت است که عوامل مختلفی در تکوین جرم نقش دارد. این عوامل عبارت است از عوامل محیط اجتماعی عمومی و شخصی. پیشگیری اجتماعی یعنی مداخله در محیط اجتماعی و شخصی؛ به عبارت دیگر شامل اقدام‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و پیشگیرانه می‌شود که نسبت به محیط‌هایی اعمال می‌شود که فرد در آن سکونت دارد (پورقهرمانی و خسروشاهی، ۱۳۹۰).

هم‌چنین باید بیان کرد در آموزه‌های پیشگیری اجتماعی از تخلف و جرم، علاوه بر بزهکاران

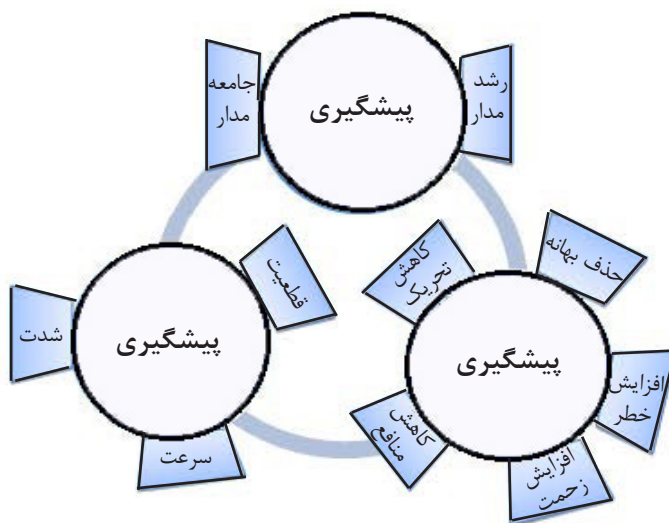
بالقوه، بزهدیدگان بالقوه نیز موضوع برنامه‌های پیشگیرانه هستند بویژه در جایی که بزهدیدگی آنها به مسئولیت کیفی ناشی از بی احتیاطی و بی‌مبالاتی می‌انجامد (مهدوی، ۱۳۹۰).

نهایتاً این نوع پیشگیری باعث مهار عوامل اثرگذار در شکل‌گیری از تخلف و جرم می‌شود (فیروزی، آقایی و پاهکیده، ۱۳۹۴). در واقع در تدابیر پیشگیری اجتماعی نقش خانواده، آموزش، وسایل ارتباط جمعی و سیاستهای کلی اجتماعی اهمیت دارد. به طور کلی می‌توان گفت که در این نوع پیشگیری با رویکرد کلان به عوامل بروز بزهکاری از قبیل فقر اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی توجه می‌شود و با توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و غیره در جامعه از بروز بزهکاری جلوگیری به عمل می‌آید. این نوع از پیشگیری در صورت اجرای موفقیت آمیز به جلوگیری پایدار از ارتکاب جرم منجر می‌شود (حقیقت و محمدنسل، ۱۳۹۲).

پیشگیری اجتماعی خود به دو زیر مجموعه جامعه مدار و رشد مدار تقسیم می‌شود (جزینی، میرزاخانی و درویشی، ۱۳۹۳):

الف) پیشگیری جامعه مدار: پیشگیری جامعه مدار یا پیشگیری محیطی، کهن‌ترین گونه پیشگیری فردمدار (اجتماعی) است که با تکیه بر ظرفیت محیطها، بویژه محیطهای پیرامون افراد به دنبال پیشگیری از تخلف و جرم است. این محیطها می‌تواند محیط طبیعی جغرافیایی یا محیط اجتماعی فرد باشد که هم شامل محیط اجتماعی شخصی (مثل خانواده و دوستان) است و هم شامل محیط اجتماعی عمومی یعنی حضور فرد در جامعه و تعامل با عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی است. این نوع پیشگیری با به کارگیری اقدامهای غیرقهرآمیز اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی در محیطهای مختلف در صدد از بین بردن عوامل محیطی جرمزا یا دست کم کاهش تأثیر آنها بر افراد است (نیازپور، ۱۳۹۳).

ب) پیشگیری رشدمدار: پیشگیری رشدمدار بر این انگاره استوار است که درست سپری نشدن فرایند رشد کودکان، احتمال گرویدن این دسته به بزهکاری و چه بسا ماندگاری در این ورطه را افزایش می‌دهد؛ از این رو با به کارگیری تدابیر حمایتی مناسب می‌توان چالشهای فرا روی کودکان را در مرحله‌های مختلف رشد را برطرف ساخت و در نتیجه آنان را به سمت هنجارپذیری و پیروی از باورها و نیایدهای کیفی هدایت کرد (عظیم زاده، ۱۳۹۰).

شکل (۱): راه‌های اثربخش پیشگیری از تخلفات و جرائم کارکنان

۳-۲-۳. دیگر انواع پیشگیری

- پیشگیری سه سطحی

الف) پیشگیری از جرم اولیه: هرگونه رویکردی که به پیشگیری از جرم پیش از وقوع آن می‌پردازد.
 ب) پیشگیری از جرم ثانویه: روشهایی که به افرادی می‌پردازد که دارای بیشترین خطر صدمه زدن به دیگران و دست زدن به خشونت قرار دارند.

ج) پیشگیری از جرم سوم: روشهایی که به افرادی می‌پردازد که به خشونت دست زده‌اند یا قربانی شده‌اند (کولاج، وپسکین و مارکس، ۲۰۰۶).

برخی از پژوهشگران، پیشگیری سطح اول (اولیه) را مطابق با آموزه‌های رویکرد پیشگیری اجتماعی، پیشگیری سطح دوم (ثانویه) را نزدیک به آموزه‌های پیشگیری کیفی و سطح سوم را اقدامات کیفی و حمایتی می‌دانند (وروایی و محبی، ۱۳۹۴).

- پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال

این تقسیم بندی برای نخستین بار در اجلاس مجمع عمومی اینترپل در سال ۱۹۶۳ مطرح و وارد ادبیات پیشگیری شد. پیشگیری انفعالی، مجموعه اقدامات و تدابیری را دربر می‌گیرد که بیشتر جنبه دفاعی و پدافندی در برابر بزهکاری دارد. در این نوع از پیشگیری ابتکار عمل در دست بزهکاران است و کیفیت و نوع اقدامات به اقدام بزهکاران بستگی دارد؛ مانند اخطارهای مربوط به تخلف و جرم که معمولاً به صورت هشدارهای پلیسی به آماج بالقوه جرم داده می‌شود تا بتوانند در صورت قرار گرفتن در معرض حمله مجرمانه از تخلف و جرم پیشگیری کنند یا تأثیر آن

آن را کاهش دهند؛ برعکس در پیشگیری فعال، مراجع پیشگیری ابتکار عمل را در دست دارند و به گونه‌ای کاملاً تهاجمی به مقابله با جرم می‌پردازند. خوشبختانه نمونه‌های فراوانی از این قبیل اقدامات پیشگیرانه در جوامع مختلف دیده می‌شود.

به طور خلاصه در پیشگیری انفعالی، اقداماتی که جنبه هشدار و بازدارنده دارد، صورت نمی‌گیرد؛ بلکه در انتظار انفعالی برای تأثیر این اقدامات باقی می‌مانند. در این نوع از پیشگیری، عوامل اجتماعی تأثیری ندارد و هم‌چنین نقش نهادهای بازدارنده از جرائم مانند پلیس و مراجع قضایی بسیار کم‌رنگ است. در مقابل در پیشگیری فعال، نیروی پلیس نقش عمده را ایفا می‌کند و برای جلوگیری از وقوع تخلفات و جرائم وارد عمل می‌شود. در این میان نقش نهادهای بازدارنده از جرم نیز بسیار حائز اهمیت است. در این نوع از پیشگیری برنامه‌ریزی‌های بلند مدت برای جلوگیری از بزهکاری نیز وجود دارد و مسئولان دولتی نیز هر یک به فراخور وظیفه اجتماعی خود، نقش عمده‌ای دارند و اقدامات مستقلی انجام می‌دهند (رستمی، حمادپور و حسینی، ۱۳۹۶)

- تقسیم‌بندی پیشگیری بر اساس ماهیت اقدام پیشگیرانه

یکی دیگر از انواع دسته بندی از تخلف و جرم بر اساس ماهیت تدابیر پیشگیرانه شکل گرفته است. بر این اساس تدابیر پیشگیرانه را به پیشگیری تنبیهی، پیشگیری اصلاحی، پیشگیری مکانیکی و پیشگیری علی تقسیم می‌کنند (حسنی، ۱۳۹۴).

الف) پیشگیری تنبیهی: این پیشگیری بدون تردید، تهدید به مجازات با تداعی احتمال مجازات، افراد را از ارتکاب تخلف و جرم باز می‌دارد. البته نظریات متفاوتی در مورد " رویکرد تنبیه " ابراز شده که در طول قرن‌ها مورد استفاده بوده است. در حالی که برخی از جرم‌شناسان استدلال می‌کنند که رویکرد تنبیهی ارزشی ندارد، گروهی دیگر معتقدند که تهدید به مجازات و القای این واقعیت، که تهدید به مجازات عملی هم خواهد شد، هنوز یک عامل اصلی بازدارنده از جرم به شمار می‌رود. کانون پیشگیری تنبیهی را می‌توان پیشگیری از جرم از طریق سامانه عدالت کیفری نامید؛ هر چند این پیشگیری ممکن است علاوه بر سامانه عدالت کیفری، دیگر نهادهای اداری و مدنی را نیز شامل شود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳).

پیشگیری تنبیهی

محرومیت انضباطی: عدم انتصاب در جایگاه مدیریتی، عدم ابلاغ ترفیع درجه و...
مجازات قضایی: حبس، تعزیر، جریمه نقدی و...

ب) پیشگیری/اصلاحی: رویکرد اصلی در این نوع از پیشگیری، بهبود وضع شخصی یا اجتماعی به منظور کسب اطمینان از عدم تکرار بزه و تقبیح اجتماعی بزهکار است. پیشگیری اصلاحی معمولاً از دو طریق صورت می‌گیرد: الف) کار با اشخاصی که پس از ارتکاب تخلف و جرم و کسب محکومیت به مؤسسات اصلاح و تربیت تحویل داده شده، و یا در طیف تعلیق مراقبتی (بازتوانی) قرار گرفته‌اند. ب) هشدار در مورد وضعیت اجتماعی و محیطی بستری بهبود اوضاع مورد نظر (محمد نسل، ۱۳۹۳).

پیشگیری اصلاحی

اصلاح کارکنان

(بینش، منش، گرایش، عدالت ترمیمی و تقویت ارزشها و هنجارها)

ج) پیشگیری مکانیکی: سیاست اصلی این پیشگیری قرار دادن موانع مختلف در مسیر گذار از اندیشه به عمل (توسط بزهکار احتمالی) است تا به این طریق، ارتکاب جرم را دشوار سازد. پیشگیری مکانیکی از جرم، جدیدترین دسته از پیشگیری از تخلف و جرم است که در برخی از کشورها در سطح ملی بر آن تأکید شده است. البته به نظر بسیاری از مردم، فرایند مکانیکی افزایش امنیت از طریق قفل و بست، زنگهای اعلام دزدی و دیگر تجهیزات، زیاده از حد ساده لوحانه به نظر می‌رسد (نیستانی، ۱۳۹۴).

پیشگیری مکانیکی

مخفی کردن آماج جرم، توسعه محافظت و ایمنی، افزایش خطر
ارتکاب بهره‌گیری از ابزارهای اطلاعاتی، کنترل وسایل آسان‌کننده جرم

د) پیشگیری علی/جرم: این نوع از پیشگیری، که به آن پیشگیری علت مدار نیز گفته می‌شود، علل و عوامل خطرزای تخلف و جرم را مورد هدف قرار می‌دهد. در وهله اول شاید بتوان این پیشگیری را با پیشگیری اجتماعی منطبق دانست؛ ولی با دقت بیشتر روشن می‌شود که این نوع پیشگیری بسیار جامع‌تر از پیشگیری اجتماعی است و مقابله با تمام علل فردی و اجتماعی جرم را شامل می‌شود (حسنی، ۱۳۹۴).

پیشگیری مبتنی بر شناخت (علیت یابی)

متغیر نوعی: علل و عوامل فردی، ساختاری، محیطی و کارکردی
متغیر موضوعی: کاهش انگیزه، فرصت و زمینه‌ها

- تقسیم بندی پیشگیری براساس معیار سازمان مداخله‌کننده

الف) پیشگیری قضایی از جرم: پیشگیری قضایی، تدابیر و اقدامهای دستگاه قضایی درباره اصلاح مجرمان و استفاده مناسب از قرارهای تأمین و ضمانت اجراها و جلب اعتماد عمومی است و همچنین اتخاذ تدابیر مناسب برای اصلاح و تربیت مجرمان با استفاده از روشهای شناسایی شخصیت مجرمان، توسعه مراکز مراقبت بعد از خروج و آموزش قضات و کارکنان نظام عدالت کیفری (بر گرفته از لایحه پیشگیری از وقوع جرم).

ب) پیشگیری انتظامی: این نوع از پیشگیری، همان‌طور که از عنوانش روشن است، مجموعه اقدامات پیشگیرانه است که توسط نهاد پلیس اعمال می‌شود. در واقع این امر رویکردی است که در آن پلیس علاوه بر بهره‌گیری از ابزارهای تعریف شده در نظام عدالت کیفری از همکاری و مشارکت نهادهای اجتماعی و دولتی برای کنترل عوامل ایجاد کننده جرم استفاده می‌کند (عامری، ۱۳۹۵).

- پیشگیری از دید اسلام

یکی از عوامل مهم و تأثیرگذار در کاهش آسیبهای اجتماعی، تخلفات و جرائم تأثیر آموزه‌های دینی، مراسم و مناسبتهای ویژه دینی است. در واقع پیشگیری از جرم، بسیار مهم و در عین حال مورد توجه سیاست جنایی اسلام است. آموزش، تأمین نیازهای طبیعی و مشروع، انگیزه‌های معنوی و حذف عوامل تحریک کننده از یک سو و مراقبتهای همگانی و متقابل که در جامعه اسلامی در قالب امر به معروف و نهی از منکر تحقق پیدا می‌کند و از سوی دیگر عناصر و مراحل گوناگون این جنبه از سیاست جنایی اسلام به شمار می‌رود که در آن جامعه مدنی سهم بسزایی ایفا می‌کند (حسینی، ۱۳۸۳).

آنچه امروزه در جوامع به عنوان اقدامات پیشگیرانه صورت می‌گیرد، تماماً در تار و پود اندیشه‌های اسلامی و پیامهای الهی و رهنمودهای پیامبران و اولیای الهی هویدا است. در حقیقت از آنجا که رسالت اصلی دین، هدایت انسانها به راه درست و رهایی آنها از فساد و تباهی است، پیشوایان دینی برای تحقق آن از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کردند و قبل از مبارزه با معلول با علت و زمینه‌های آن گناه مبارزه می‌کردند و به این دلیل است که پیشگیری از تخلف، جرم و انحراف در آموزه‌های دینی مشهود است (رستمی، حمادپور و حسینی، ۱۳۹۶).

با توجه به این مطالب، اصلی‌ترین و مهمترین آموزه‌های اسلام برای پیشگیری از جرم را می‌توان به این شرح دانست:

۱. اعتقاد به خداوند یکتا و پیشگیری از جرم

در فرهنگ قرآنی، اعتقادات و نگرشهای پر معنایی وجود دارد. اصلی‌ترین نگرش، اعتقاد به خداوند و یکتا بودن آن است که قرآن کریم بر آن بسیار تأکید کرده است. ایجاد خدشه در این نگرش، زمینه‌ساز تزلزل در دیگر اعتقادات و پذیره‌های انسانی و در نتیجه بی‌هویتی او و سرانجام سبب گرایش او به انحرافات و کجرویها می‌شود (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۶).

خداوند متعال در این زمینه در آیه ۱۷۲ سوره اعراف و آیه ۸۷ سوره زخرف یادآوری می‌کند که اگر انسان به فطرت خود مراجعه کند، حقایق توحید را درک خواهد کرد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت یکتاپرستی، فطری در نهاد هر انسانی است که با رجوع به فطرت خود می‌تواند آن را درک کند و راه درست را دریابد (خسرو شاهی، هاشمی و نجفی اسکندری، ۱۳۹۴).

۲. اعتقاد به علم و نظارت خداوند و پیشگیری از جرم

اگر انسان به این اعتقاد برسد که جهان آفرینش، تحت سیطره علم الهی قرار دارد و هیچ امری در عالم نیست که بر او پوشیده باشد و نیز اعتقاد داشته باشد که "اگر کوچکترین کار خیری کند یا ذره‌ای شرارت ورزد، نتیجه آن را خواهد دید" (سوره زلزال، آیات ۷ و ۸)، می‌کوشد تا از دستور او سرپیچی نکند؛ هم‌چنین اگر همیشه و همه جا قدرت مطلق را حس کند و معتقد باشد "اگر سه نفر در یک اتاق در بسته‌ای هستند، خداوند چهارمین آنهاست" (سوره مجادله، آیه ۷)، چنین نگرشی سبب می‌شود که از حقیقت منحرف نشود و در حق بندگان ظلم نکند و از راه راست منحرف نگردد (دستغیب، ۱۳۸۶).

۳. اعتقاد به معاد و پیشگیری از جرم

علم به اینکه انسان بعد از مرگ و انهداده نمی‌شود، بلکه مسؤول تمام رفتار خود است و جهانی جاودان را به دنبال دارد، انسان را به فکر و می‌دارد؛ چرا که در این صورت انسان همیشه در تلاش است که خود را به کمال برساند. در حقیقت این کمال خواهی امری فطری در وجود هر انسانی است. حال اگر این امر را دریابد که هستی به این دنیا منحصر نیست و می‌تواند با حرکت مطابق برنامه‌های خاص به کمال جاودانگی دست یابد، هیچ گاه خود را به ورطه هلاکت نمی‌اندازد و دچار فساد و انحراف نخواهد شد. رفتار انسان با معاد اندیشی جهتگیری خاص پیدا می‌کند. انسانی که معتقد است خداوند مالک روز رستاخیز است، سعی می‌کند به سوی او حرکت کند. این اعتقاد مستلزم این است که در رفتار ظاهری او نیز بروز بیرونی پیدا کند. با اعتقاد به معاد است که انسان از غفلت رها می‌شود؛ زیرا می‌داند که " (این کتابی است) که هیچ عمل کوچک و بزرگی را فرو نگذاشته مگر اینکه آن را به شمار آورده است" (سوره کهف، آیه ۴۹)؛ از این رو

امام علی (ع) می‌فرماید: "پس هرگاه شهوتها به شما روی آوردند، مرگ را بسیار یاد کنید که یاد مرگ برای پندآموزی کافی است". هم‌چنین در این زمینه پیامبر اکرم (ص) نیز فرموده‌اند که: "مرگ را بسیار یاد کنید که همانا مرگ نابودکننده لذتها و جدا کننده شما از شهوتها است". بنابراین می‌بینیم یاد مرگ و اعتقاد به معاد از مهمترین عوامل پیشگیری از تخلف و جرم به شمار می‌رود (پیمان، ۱۳۹۱).

۴. تحدید هوای نفس و پیشگیری از جرم

بر اساس آیه ۲۳ سوره جاثیه، که در آن خداوند هواپرستی را شرک می‌داند، روشن است که توحید عملی یکی از مهمترین سرچشمه‌های پیشگیری از ارتکاب معاصی و جرائم و مراد از توحید عملی این است که انسان عملی را که انجام می‌دهد، صرفاً برای آن انجام دهد که ثواب خدا را به دست آورد و هنگام عمل به یاد روز حساب باشد؛ روزی که روز ظهور ثوابها و عقابها است و شرک در عمل این است که انسان روز جزا را فراموش کند و در نتیجه آن عمل برای ثواب نیست بلکه برای هدفی باشد که هوای نفسش آن هدف را در نظرش جلوه داده است (ترجمه المیزان، بی‌تا، ص ۵۶۲).

۵. پرهیز از عیبجویی و پیشگیری از جرم

یکی از راه‌های پیشگیری از تخلفات و جرائم، که امروزه در جرم‌شناسی واکنش اجتماعی مطرح شده است، پرهیز از عیبجویی و تجسس درباره افراد است تا بدین سان فرصتی به آنها داده شود تا خود به عیبهای خود پی ببرند و در صدد اصلاح آن بر آیند (زهروی، ۱۳۹۳).

۶. تحدید آرزوها و پیشگیری از جرم

یکی از راهکارهای مؤثر در پیشگیری از ارتکاب برخی تخلفات و جرائم بنا به آموزه‌های قرآنی، اولویت قراردادن اهداف و آمال معنوی نسبت به آمال مادی و داشتن تمناها و آرزوهای معقول و دست یافتنی است (زهروی، ۱۳۹۳، ص ۱۲۲). بنابراین، آیه شریفه مقرر می‌دارد " و لاتتمنوا ما فضل الله به بعضکم علی بعض للرجل نصیب مما اکتسبوا و...".

در تفسیر این آیه شریفه گفته شده است آرزوهای نامحدود سبب حسادت است و آن منشأ شرارت و جرائم است؛ یعنی نگوئید کاش من فلان چیز را داشتم و تمنای دست نیافتنی، تعلق نفس است به آنچه می‌بینید که از رسیدن به آن معذورید و لذا حالت آرزو نسبت به آن پیدا می‌کنید و این فضل و برتری که خداوند به بعضی می‌دهد، مزیتی است که خداوند روزی هر کس می‌کند و این نهی، نهی ارشادی است برای قطع ریشه شر و فساد که همان حسد است؛ چون حسد به فساد منجر می‌شود. بنابراین آیه ۳۲ سوره نساء به یکی از محدودیت‌هایی اشاره می‌کند که

می‌توان برای آرزوها و تمناها در نظر گرفت و مقرر می‌دارد که آنچه خداوند به وسیله آن برخی از شما را نسبت به برخی دیگر برتری داده است، آرزو نکنید (زهروی، ۱۳۹۳).

۷. ذکر خداوند و مقابله با وسوسه‌های شیطان و پیشگیری از جرم

یکی از اموری که در اسلام به آن زیاد تأکید شده و مقدمه دوری از وسوسه‌های شیطانی است، ذکر خداوند است تا به این ترتیب خداوند را به فراموشی نسپارد و در واقع حقیقت عبادت، "تذکر" است و یاد خداوند بودن و از غفلت خارج شدن است که این خود باعث بازداشتن انسان از اندیشه‌های منحرفانه و منکرات است (مطهری، ۱۳۸۵).

با یاد خدا می‌توان از وسوسه‌های شیطان دور بود؛ چرا که خداوند در قرآن در سوره اسراء آیه ۵۳ شیطان را به دلیل وسوسه و ایجاد زمینه‌های گمراهی و هلاکت انسان به عنوان دشمن آشکار انسان معرفی کرده و از او خواسته است تا با یاد خدا و اعتقاد راسخ از الهامات پلید شیاطین به خدا پناه ببرد؛ زیرا شیطان سوگند خورده است که همه انسانها را گمراه کند (سوره فاطر، آیه ۶).

۸. اعتقاد به امداد های الهی و صبر در برابر مشکلات

خداوند در آیه ۴ سوره بلد می‌فرماید: "بدرستی که ما انسان را در سختیها آفریدیم." در حقیقت زندگی انسانها همواره با سختیها و مشکلات گوناگونی همراه است. این مشکلات گاهی بر انسان چیره، و بستر حرکت انسان به سوی انحرافات، و سبب آسیب‌پذیری او می‌شود. این تمایل به انحراف زمانی بیشتر می‌شود که فرد احساس کند که در برابر تحمل رنجها و مشکلات هیچ چیز عایدش نمی‌گردد؛ در این زمان است که ایمان به حضور خدا و نظارت همیشگی او سبب نشاط انسان و مانعی بر سر راه کجروی او می‌شود. توجه به این مسئله غیبی است که همه حوادث دنیا در پیشگاه خداوند رخ می‌دهد و او به همه چیز آگاه و بینا است و خداوند متعال با حمایت معنوی و امدادهای غیبی از کسانی که در مشکلات قرار گرفته‌اند به ایشان امید می‌دهد که صابران، پاداش خود را بی حساب دریافت خواهند کرد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱).

۹. امر به معروف و نهی از منکر و پیشگیری از جرم

امر به معروف و نهی از منکر یکی از فروع دین اسلام است که عمل به آن برای مسلمانان وظیفه‌ای اجتماعی شناخته شده است. امر به معروف و نهی از منکر موجب احساس نبود جایگاه و مقبولیت اجتماعی برای مرتکبان جرم یا انحراف می‌شود و آنان را از ناهنجار و غیرمقبول بودن اعمالشان آگاه می‌سازد (محمد نسل، ۱۳۹۳).

وجود مصداقهای امر به معروف و نهی از منکر در قرآن و هم‌چنین مفهوم آن در این کتاب آسمانی و نقش بسزایی که برای آن در نظر گرفته شده و از سوی دیگر توجه به اینکه نگرش الهی

بر اساس هدایت انسانها به سوی سعادت است، تمام دستوره‌های این کتاب برای راهنمایی بشر و با هدف جلوگیری از سقوط به حیطة گمراهی و ضلالت است؛ به همین دلیل پیروی از آنها نقش تعیین کننده‌ای در سلامت محیط‌های اطراف انسانها دارد. امر به معروف و نهی از منکر از نظر قرآن از طرفی در کاهش موقعیت‌هایی که انسان را در معرض ارتکاب جرم قرار می‌دهد، اثرگذار است و از سوی دیگر با سالم‌سازی محیطی که انسان در آن زندگی می‌کند، او را از ورود به حیطة جرم باز می‌دارد و در واقع به عنوان عاملی اساسی در پیشگیری اولیه از تکوین موقعیت‌های مجرمانه، اثرگذاری خود را نشان می‌دهد (نادعلی‌پور، ۱۳۹۵)

آیات گوناگونی از قرآن کریم به این مسئله پرداخته است؛ از جمله در آیه ۱۰۴ سوره آل عمران دستور داده شده است که همواره در میان مسلمانان باید امتی باشند که این دو وظیفه بزرگ اجتماعی را انجام دهند؛ مردم را به نیکی دعوت کنند و از بدیها باز دارند و در پایان آیه تصریح شده که این امر سبب فلاح و رستگاری آنان است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰).

۱۰. تقوا و پیشگیری از جرم

تقوا یکی از ارزشهای اخلاقی است که بازدارنده انسانها از ارتکاب به بسیاری از انحرافات و گناهان است. انسان متقی قبل از هر کاری آن را با معیار تقوای الهی می‌سنجد و پس از آن به آن کار دست می‌زند. شخص متقی سعی می‌کند با رفتار همراه با تقوای خود دیگران را به داشتن تقوا وا دارد و از گناه بر حذر دارد (ولیدی، ۱۳۸۸).

۱۱. اتحاد و تعاون در جامعه اسلامی و پیشگیری از جرم

پیشگیری از وقوع جرم در واقع عبارتی دیگر از تلاش برای هنجارمندسازی افراد جامعه است. امروزه پیشگیری و سرکوب جرم در جامعه وظیفه همگان است (لازرنژ، ۱۳۸۲). وجود مشکلات در هر جامعه، اجتناب ناپذیر است. اگر در این حالت، افراد جامعه با یکدیگر همکاری، و احساس مسئولیت نکنند، زمینه بروز انواع بحرانها از جمله بحران اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی فراهم، و این بستر بروز انواع بزهکاری در جامعه می‌شود. به تعبیر لاکاسانی هر جامعه شایسته بزهکارانی است که خود پرورش داده است (سلاحی، ۱۳۸۷). در این باره قرآن کریم فرموده است: "یکدیگر را به نیکوکاری و پرهیزگاری یاری کنید" (سوره مائده، آیه ۲).

۴. رویکردهای سلبی و ایجابی پیشگیری از جرائم و تخلفات در ناجا

۴-۱. پیشگیری اصلاحی از تخلفات و جرائم کارکنان

تأکید اصلی در این نوع از پیشگیری بر بهبود وضع شخصی یا عمومی به منظور کسب اطمینان از عدم ارتکاب جرم یا تقبیح رفتار مجرمانه توسط کارکنان خاطی و مجرم است. پیشگیری اصلاحی معمولاً از دو طریق صورت می‌گیرد: الف) تمرکز بر کارکنان و اشخاصی که بعد از ارتکاب جرم و کسب محکومیت بنا بر نظر مشاوره و قسمت بازرسی سازمانهای نیروهای مسلح در حالت کنترل و تحت نظر آنان، که در قسمتها و اماکنی که تشخیص می‌دهند، مشغول به ادای وظیفه خواهند شد. ب) هشدار در مورد وضع اجتماعی و محیطی که تصور می‌شود جرم در آن اوضاع رشد کند (ایروانی، ۱۳۹۴).

۴-۲. پیشگیری مکانیکی از تخلفات و جرائم کارکنان

سیاست اصلی این نوع از پیشگیری، قرار دادن موانع مختلف در مسیر گذار از اندیشه مجرمانه به عمل مجرمانه (توسط کارکنان بزهکار احتمالی) است تا از این طریق شرایط و چگونگی ارتکاب جرم توسط نیروها را دشوار سازد. پیشگیری مکانیکی از جرم، جدیدترین دسته از پیشگیری جرائم است که در برخی از کشورها نیز بر آن تأکید شده است.

۴-۳. پیشگیری علی از تخلفات و جرائم کارکنان

این نوع از پیشگیری، که به آن پیشگیری علت مدار نیز گفته می‌شود، علل و عوامل خطرزای جرم را مورد هدف قرار می‌دهد. در وهله اول شاید بتوان این نوع از پیشگیری را با پیشگیری اجتماعی منطبق دانست، ولی با دقت بیشتر روشن می‌شود که این نوع از پیشگیری بسیار جامعتر از پیشگیری اجتماعی است و رویارویی با تمام عوامل فردی و اجتماعی جرم را شامل می‌شود (ملوین، مکنل، ۲۰۰۷).

۴-۴. پیشگیری کوتاه مدت یا خرد از تخلفات و جرائم کارکنان

به مجموعه‌ای از راهکارهایی گفته می‌شود که در مدت زمان کمتری انجام می‌شود؛ مانند فراهم کردن روشنایی بیشتر فضاهای آزاد، اماکن پر رفت و آمد در هر قسمت، راه‌های ورودی و خروجی فرعی و اصلی، تدوین قوانین جزایی متناسب و بازدارنده، فراهم کردن فضاهای مناسب برای گذراندن اوقات فراغت کارکنان اعم از سربازان و تمام کارکنان مستقر در محیط پادگانی، بستن فضاهای کور و اماکن جرمزا، مجهز کردن عناصر بازرسی و دژبان یگانهای تابع نیروهای مسلح در پادگانها و گماردن نگهبانان مسلح و غیرمسلح در هر قسمت تا فرصتهای وقوع انحراف یا جرم را کاهش دهد (معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم، ۱۳۸۳).

۴-۵. پیشگیری بلند مدت یا کلان از تخلفات و جرائم کارکنان

در این نوع از پیشگیری فرایند زمانی مدتداری صورت می‌گیرد تا در زمان آینده فرصتهای وقوع جرم را بین کارکنان و نظامیان نیروهای ناجا و به طور کلی تر نیروهای مسلح کاهش دهد؛ از قبیل فراهم کردن بسته‌های مناسب برای دسترسی افراد به موقعیت‌های مناسب آموزشی و رفاهی و فرهنگی در سطح یگانها، تدوین و اجرای سیاستهای کلی برای ایجاد فضای مناسب تعامل و ارتباط منسجم‌تر بین فرماندهان و عناصر زیردست هر قسمت، تشکیل جلسات و کلاسهای آموزشی و مشاوره آموزشی و تربیتی و ساختاری در جهت کاهش انحرافات و میل به عشق و علاقه برای اجرای وظایف خدمتی و دستیابی به عدالت اجتماعی (معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم سازمان قضایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۹)

این نوع از پیشگیری برای حذف یا خنثی کردن عوامل جرمزا به سیاستهایی ناظر است که به صورت ساختاری- فرایند بر عوامل فردی و عمومی بزهکاری در سطح وسیع و فراگیر اتخاذ می‌شود (نیازپور، ۱۳۸۳).

۴-۶. پیشگیری کنشی از تخلفات و جرائم کارکنان

پیشگیری کنشی یا غیرکیفری، جلوگیری از به فعل در آمدن اندیشه مجرمانه و تغییر اوضاع و احوال خاصی است که برخی جرائم مشابه در آن به وقوع پیوسته یا ممکن است به وقوع بپیوندد؛ به عبارت دیگر پیشگیری غیرکیفری در صدد است تا عوامل و ریشه‌های زمینه‌ساز بروز جرائم بزهکاری را از راه توجه به کنترل اجتماعی و تأثیر بر افکار مجرمانه از بین ببرد به طوری که کارکنان در محیط بسته انضباطی از جرم دور باشند. در این نوع از پیشگیری توجه به عوامل محیطی، فرهنگی، معیشتی و اجتماعی و عقیدتی که باعث سوق دادن فرد به سوی بزهکاری می‌شود، اهمیت فراوان دارد. این نوع از پیشگیری را، که در مقابل پیشگیری کیفری قرار دارد، پیشگیری جدید نیز می‌نامند (ایروانی، ۱۳۹۴).

۴-۷. پیشگیری واکنشی یا کیفری از تخلفات و جرائم کارکنان

این نوع از پیشگیری از نظر ماهوی اقدامی پسینی است و پس از ارتکاب رفتار مجرمانه با استفاده از ابزارهای کیفری از رهگذر نظام عدالت کیفری اعمال می‌شود. این نوع از پیشگیری بر اساس اثری که بر کارکنان دارد به دو گونه پیشگیری واکنشی عام و پیشگیری واکنشی خاص تقسیم می‌شود. پیشگیری واکنشی عام، پیشگیری گروه‌مدار است که با مخاطب قرار دادن کارکنان خاطی از طریق رعب انگیزی و عبرت آموزی جمعی نیروها، به دنبال پیشگیری از بزهکاری نخستین کارکنان است (نیازپور، ۱۳۸۳). در مجموع اهدافی که در این نوع از پیشگیری کیفری

مد نظر است، عبارت است از: اصلاح کارکنان خاطی و بزهکار در سطح نهادهای نظامی، حمایت از تمام کارکنان، ارباب نیروهای مجرم و پیشگیری عمومی با ارباب دیگران (ایروانی، همان).

۴-۸. پیشگیری قضایی و پیشگیری انتظامی از تخلفات و جرائم کارکنان

از دیگر انواع پیشگیری از تخلف و جرم، پیشگیری قضایی و پیشگیری انتظامی است که بر تلاش نهادهای مسئول در زمینه کاهش جرائم و از میان بردن ریشه‌های آن مبتنی است. این روش، فرایندی است که طی آن هر سازمان نظامی، رفتاری را که در تضاد با منافع خود می‌بیند، ممنوع اعلام می‌کند و مجازاتهایی را برای آن در نظر می‌گیرد؛ مانند نقاط ضعف و تزلزل و خدشه دار شدن احساس امنیت در سازمان نظامی. با توجه به اینکه گروهی از افراد ناسالم در راستای ضرورت خدمت سربازی، رفتاری خلاف روال عادی و در تعارض با ارزشها و قوانین انضباطی و نظامی سازمان نیروهای مسلح دارند و به فراخور اندیشه و نیت خود، شرایط ضعف، بی‌ثباتی را در میان کارکنان و نظم اماکن نظامی فراهم می‌آورند؛ به همین دلیل به منظور جلوگیری از ارتکاب جرائم خدمتی توسط کارکنان مستعد بزهکاری، نهادها و ارگانهای مسئول در صدد کنترل و کاهش جرائم از طریق اجرای برنامه‌های پیشگیری از جرائم بر آمده‌اند (اداره عفو و پیشگیری از وقوع جرائم سازمانهای نیروهای مسلح، ۱۳۹۳).

۴-۹. پیشگیری وضعی از جرائم خاص نظامی

از دیدگاه جرم شناختی، پیشگیری وضعی با محدودیتهایی رو به رو است که در عمل موجب عدم کارایی آن شده است. این محدودیتهای جرمشناختی را می‌توان در برخورد محافظه کارانه و سطحی با جرم، عدم جامعیت آن در تحت پوشش قرار دادن تمام جرائم، فرصت مدار بودن و مواردی از این قبیل مشاهده کرد. بسیاری از منتقدان معتقدند، پیشگیری وضعی اذعان را از ریشه و علل اصلی جرم منحرف کرده است؛ لذا این تدابیر را به اقدام محافظه کارانه با تخلف و جرم با رویکردی اداری متهم کرده‌اند. این انتقادات با عنوان "جرمشناسی اداری" و در تحقیقات وزارت انگلستان ریشه دارد (کولن، بال، ۲۰۰۷)؛ به عبارت دیگر این نوع پیشگیری به جای اینکه توجه خود را به ریشه‌یابی علل جرم و بزهکاری در جامعه معطوف، و با شناسایی این عوامل و زمینه‌ها، سیاست جنایی متناسب را در برابر آنها معطوف کند و با شناسایی این عوامل و زمینه‌ها، سیاست جنایی مناسب را در برابر آنها در پیش گیرد به گونه‌ای دیگر اقدام می‌کند و به اقدامات موقتی رو می‌آورد و راهکارهایی را پیشنهاد می‌کند که ممکن است با کاهش جرائم ارتكابی ارتباط چندانی نداشته باشد (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۳).

در واقع دست اندرکاران و مجریان در این روش پیشگیری از تخلف و جرم در مقام ریشه‌یابی

علل و عوامل جرم‌زا نیستند؛ بلکه همواره در تلاشند با ارائه راهکارهایی برای ارتکاب جرم، مانع ایجاد ارتکاب جرائم شوند و میزان آن را به گونه‌ای مدیریت کنند که برای جامعه قابل تحمل باشد. در راستای این بحث با چالش به‌کارگیری شیوه پیشگیری وضعی در جهت کاهش ارتکاب جرائم در ناجا آشنا می‌شویم. مزایای این نوع از پیشگیری را می‌توان مواردی از قبیل آسانی طراحی و اجراء، بازدهی سریع روشهای پیشگیری وضعی، کاربردی و عملگرا بودن، تکمیل‌کننده پیشگیری اجتماعی و انتشار منافع بدانیم (ایروانی، ۱۳۹۴).

۵. اصول پیشگیری اجتماعی در ناجا

۱. توجه ویژه به برنامه‌ریزی و مدیریت درباره بهداشت روانی و سلامت کارکنان بویژه اقشار

جوان

۲. تلاش برای تحکیم روابط اجتماعی سربازان نیازمند و افراد در معرض خطر آسیبهای

اجتماعی

۳. کوشش برای ایجاد محیط مناسب به منظور رشد فضایل اخلاقی و تقویت باورهای دینی

و ترویج فرهنگ پیشگیری از وقوع جرم از طریق سازمان عقیدتی و سیاسی، کارگزینی یگانهای

بازرسی ارگانه‌های نظامی و انتظامی و توجه ویژه به اقدامات روحی و رفاهی کارکنان

۴. اتخاذ تدابیر مناسب برای کاهش خسارتهای مادی و معنوی و عاطفی ناشی از جرم و کمک

به بزه دیده‌گان نیازمند حمایت ویژه

۵. توسعه اجتماعی بین کارکنان ناجا نوعاً برای افرادی که در خانواده‌هایی که از نظر اقتصادی

و عاطفی درسطوح محرومی هستند، نیز توجه ویژه‌ای را از سوی مسئولان می‌طلبد.

در ضمن در راستای این بحث باید به یاد داشت که هیچ یک از عوامل خطر یا فرصتهای محیطی

مستقیماً به فعالیت مجرمانه منجر نمی‌شود؛ بلکه تعامل جمعی برخی از عوامل خطر به افزایش

تخلف و جرم منجر می‌شود. این امر ما را متوجه می‌کند که تمام برنامه‌های پیشگیری از جرم،

حتی اگر تخلف و جرم معینی را مورد هدف قرار دهد، صد در صد موفق نیست (ایروانی، ۱۳۹۴).

۶. اصول کلی لازم به منظور پیشگیری از ارتکاب تخلفات و جرائم کارکنان ناجا

نیروی انتظامی بویژه نهادهایی که بسیار گسترده، و نیروی انسانی فراوانی در آن مشغول به

خدمت هستند با توجه به مأموریت این سازمان، توجه بیش از پیش فرماندهان و مسئولان را

در زمینه پیشگیری از ارتکاب تخلفات و جرائم از اصول ضروری می‌سازد تا با تمهیدات لازم و

شناخت خلاقانه روحیه و نقش روانی کارکنان در محیط خدمتی از وقوع جرائم مهمتر جلوگیری کنند یا به حداقل ممکن کاهش دهند (ایروانی، ۱۳۹۴).

۷. نتیجه‌گیری

در صورتی که این الگو در ناجا اجرایی شود:

۱. بخشهای ساختارهای ناجا با این الگو می‌توانند به اهداف پیشگیری از وقوع تخلف و جرم نزدیک شوند.
۲. فضای ذهنی و واقعی درباره موضوع از نظر بخشهای ساختارهای ناجا با هم همخوان می‌شود.
۳. نگاه و رویکرد سیاستگذاران کلان با دیگر بخشهای ساختارهای ناجا در سطوح پایین‌تر با هم انطباق می‌یابد و در یکراستا قرار می‌گیرد.
۴. سیاستگذاری درباره پیشگیری از وقوع تخلف و جرم از پشتوانه علمی و نظری در ساختارهای ناجا برخوردار و رویکردهای فردی و شخصی کم‌رنگتر می‌شود.
۵. پیشگیری به صورت مستقل و به عنوان بحث بنیادی و اساسی مورد نظر مسئولان قرار می‌گیرد.
۶. برابری اقدامات در حوزه پیشگیری قابل سنجش می‌شود.
۷. تغییر مدیران و مسئولان پیگیری موضوع پیشگیری از وقوع تخلف و جرم را در ساختارهای ناجا با فراز و فرود رو به رو نمی‌سازد.
۸. به نظر می‌رسد در حال حاضر برخوردهای سلبی و کیفری بر نگاه سیاستگذاران حاکم، و یا پررنگتر است که با اجرای این الگو نگاه غیرکیفری، جایگاه خود را پیدا می‌کند.
۹. در بخشهای مختلف ناجا انسجام و یکپارچگی در اقدامات پیشگیری، جایگزین کارهای غیر پراکنده در اقدامات پیشگیری خواهد شد.

فهرست منابع

- قرآن کریم

- ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۰). جرم‌شناسی پیشگیری (ج ۱). تهران: میزان.
- ابراهیمی، شهرام و صفایی آتشگاه، حامد. (۱۳۹۴). رویکرد قانون گذار به پیشگیری از جرم در قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، پژوهشنامه حقوق کیفری، ۶ (۲)، ۷-۳۱.
- آیین نامه انضباطی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران
- برایسون ریچارد. (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی استراتژیک، ترجمه مهدی خادمی، انتشارات آریانا قلم.
- بیات، بهرام؛ شرافتی پور، جعفر و عبدی، نرگس. (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور، تهران: معاونت اجتماعی ناجا.
- جزینی، علیرضا و میرزاخانی، عبدالرحمان. (۱۳۹۳). کاهش اختلال هنجاری گامی بلند در پیشگیری اجتماعی از جرم، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۱ (۳۴)، ۹-۲۸.
- جعفرزاده، یوسف. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر متقابل حقوق و اخلاق در ساختار جامعه‌گرایی توحیدی و نقد آن در اعلامیه حقوق بشر، فصلنامه تخصصی خدای‌نامه، ۱ (۱)، ۲۵-۴۰.
- حسینی، سید محمد. (۱۳۹۶). نقش دین در پیشگیری از جرم، فصلنامه حقوق و علوم قضایی، ۱ (۲۴)، ۱۴۰-۱۷۱.
- هاشم بیگی، حمید و نجفی ابرنآبادی، علی حسین. (۱۳۷۷). دانشنامه جرم‌شناسی، تهران: گنج دانش.
- خسرو شاهی، قدرت‌الله و پورقهرمانی، بابک. (۱۳۹۰). پیشگیری اجتماعی از وقوع جرائم کودکان در پروتکل الحاقی به کنوانسیون حقوق کودک (درباره خرید و فروش، روسپیگری و هرزه نگاری کودکان)، فصلنامه پیشگیری از جرم، ۶ (۱۸)، ۶۱-۸۲.
- دادبان، حسن و آقایی، حسین. (۱۳۸۸). بازدارندگی و نقش آن در پیشگیری از جرم، فصلنامه حقوق، ۳۹ (۳)، ۱۲۵-۱۴۸.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغتنامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- رشادتی، جعفر. (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم در قرآن، تهران: پلیس پیشگیری ناجا.
- ری شهری، محمد. (۱۳۸۸). مبانی شناخت، قم: دارالحدیث.
- زهروی، رضا. (۱۳۹۳). طراحی مدلی برای پیشگیری از بروز تخلفات و جرائم فرماندهان و مدیران ناجا، تهران: بازرسی کل ناجا.
- صوفی، علیرضا و دهقان، محمد. (۱۳۸۸). پیشگیری وضعی از جرائم درون سازمانی، فصلنامه نظارت و بازرسی، ۳ (۱۰)، ۸۹-۱۲۱.
- طباطبایی، علامه. (بدون تاریخ). تفسیر المیزان، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- عظیم‌زاده، شادی. (۱۳۹۰). پایداری در بزهکاری در حقوق ایران و امریکا، تهران: جنگل.
- قوام، میرعظیم. (۱۳۹۰). نقش پلیس در حمایت از بزه دیده و آسیب های ناشی از جرم، تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس پیشگیری.
- کلینی، محمد. (۱۳۷۶). اصول کافی، قم: دارالاسوه.
- مجلسی، محمد باقر بن محمدتقی. (۱۹۹۲). بحارالانوار، بیروت: مؤسسه البلاغ، ۱۳۷۱ ش، ج ۶.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۶۸). تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- ابن منظور. (۱۳۶۳)، لسان العرب، قم: نشر ادب حوزه.
- میرخلیلی، محمود. (۱۳۸۸). پیشگیری وضعی از بزهکاری، با نگاهی به سیاست جنایی اسلام، سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران.
- میرزایی، عبدالرحمان و مسعودی، عباس. (۱۳۹۱). عوامل ارتکاب جرم با رویکرد جامعه شناسانه، کارآگاه، ۵ (۱۹)، ۷۸-۹۳.
- نجفی توانا، علی و رفیعی، حسن رضا. (۱۳۹۲). نقش پیشگیری اجتماعی با رویکرد چند نهادی، پیشگیری از سرقت خودرو در تهران بزرگ، پژوهش های انتظام اجتماعی، ۵ (۱)، ۱۰۵-۱۱۸.
- نجفی توانا، علی و مصطفی، فهیم زاده. (۱۳۹۲). جرم انگاری در نظام کیفری جمهوری اسلامی ایران، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۵ (۸)، ۱۴۹-۱۷۰.

- نجفی توانا، علی؛ رفیعی، حسن رضا و رفیعی، هادی. (۱۳۹۴). تحلیل جرم شناختی سرقت‌های مسلحانه اهواز، فصلنامه علمی ترویجی کارآگاه، ۲ (۳۰)، ۱۳۱-۱۵۱.
- نجفی، حسین. (۱۳۸۲). جزوه جرم‌شناسی پیشگیری، مجتمع آموزش عالی قم.
- نری‌میرسا، جمشید. (۱۳۸۹). فکری برای اتاق فکر، دریای دانش، رشت.
- نقره کار، عبدالحمید. (۱۳۸۹). الگوسازی روشی مفید برای پژوهش‌های میان رشته‌ای، نشریه علمی - پژوهشی انجمن
- نیازپور، امیرحسین. (۱۳۹۳). اساسی‌سازی حقوق پیشگیری از جرم در ایران، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۲ (۶)، ۹۱-۱۱۱.
- وروایی، اکبر و محبی، علی. (بدون تاریخ). الگوی جامع پیشگیری از جرم، تهران: مرکز تحقیقات کاربردی بازرسی کل ناجا.
- وروایی، اکبر. (۱۳۹۴). نقش نظارت سازمانی در پیشگیری از جرائم و تخلفات کارکنان نیروی انتظامی، فصلنامه نظارت و بازرسی، ۹ (۳۱)، ۴۳-۷۲.

شروېشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني